



Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Uitstervende stadse en gedijende dorpse achternamen

Brouwer, Leendert

published in

Gen.

2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Brouwer, L. (2019). Uitstervende stadse en gedijende dorpse achternamen. *Gen.*, 25(2), 34-37.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Uitstervende stadse en gedijende dorpse achternamen

Op basis van de familienamenbank kunnen we bepaalde ontwikkelingen zien tussen de peildata 1947 en 2007. Opmerkelijk is dat de namen die meer dan gemiddeld toenamen zich concentreerden op het platteland. Auteur Leendert Brouwer

Zestiende-eeuwse voorouders van de familie Swinkels woonden op hoeve de Gansewinckel, oftewel: hoek met ganzen. Boerin en haar ganzen, 1915. Coll. Rijksmuseum



In de tweede helft van de twintigste eeuw is de bevolking behalve door immigratie vooral gegroeid dankzij het geboorteoverschot. Het aantal Nederlanders is tussen 1947 en 2007 toegenomen van 9,5 miljoen tot bijna 16 miljoen. Met deze peiljaren van de familienamenbank (cbgfamilienamen.nl) kunnen we vaststellen dat de gemiddelde groei per naam in die periode van zestig jaar de factor 1,5 bedraagt. Van de meest voorkomende naam De Jong waren er 55.480 naamdragers in 1947 en 83.937 in 2007. Gaan we er gemakshalve vanuit dat de namen die er in 1947 al waren de 'autochtone' bevolking betreffen, dan kunnen we bepalen dat er in 2007 14 miljoen Nederlanders waren met wortels in het Nederland van vóór 1947. Het aantal Nederlanders met een naoorlogse migrantenachtergrond bedroeg 2 miljoen. Hierbij zijn ook de circa 250 duizend naoorlogse immigranten geteld met namen die in 1947 al voorkwamen, met bijvoorbeeld namen als Smith, Lee, Rodrigues, Salman en Tan, voornamelijk namen van inwijkelingen uit vroeger tijden.

Minder grote gezinnen in de stad

In 1947 was de bevolking verdeeld over ongeveer 125 duizend namen. Hieronder zijn ook namen die in de tweede helft van de twintigste eeuw in aantal

naamdragers zijn afgenomen of die zelfs zijn verdwenen door afname van mannelijke nakomelingen die de naam konden doorgeven en door emigratie. Het is opmerkelijk dat we namen die minder dan gemiddeld zijn toegenomen of afgenomen anno 1947 overwegend in de grote steden vinden. Een van de oorzaken voor een geringere gezinsgroei zou de kleinere grootstede behuizing kunnen zijn die tot geboortebepurende maatregelen noopte. De trek naar satellietsteden zoals van Amsterdam naar Purmerend en Almere of Lelystad in volgende jaren deed daar niets aan af. Een goed voorbeeld van zo'n Amsterdamse naam is de familienaam Eelzak. Deze naam werd in 1793 aan een vondeling gegeven die als Evert Eelzak werd ingeschreven. Bij vondelingen werden vaak een voor- en een achternaam met dezelfde beginletter gegeven. Vermoedelijk is Evert in een aal(s)zak te vondeling gelegd, een visnet om aal en paling in te vangen die als reiwieg gediend zou kunnen hebben. Van hem stamt een behoorlijk aantal nakomelingen af. Maar in de tweede helft van de twintigste eeuw stagneerde de gezinsuitbreiding. In 1947 waren er 59 naamdragers waarvan 57 in Amsterdam en ruim een halve eeuw later was er netto maar één bijgekomen. Anno 2007 waren er zestig mensen met de naam

Eelzak waarvan twintig in Amsterdam en de overige hadden zich over omliggende gemeenten verspreid.

Specifieke namen in de regio

Tientallen namen klinken lokaal bijzonder vertrouwd in de oren. Dat zijn dan ook streek- of dorpseigen namen die enkele grote families toebehoren die zich onderling vaak met bijnamen onderscheiden. We noemen er een aantal: Spaargaren, Maarse en Eveleens in Aalsmeer; Koelewijn, Van de Groep en Ruizendaal in Bunschoten; Meuwissen, Vergoossen en Golsteijn in Echt-Susteren; Van Zuuk, Rodijk en Tessemaker in Epe; Tanis, Grinwis en Breen in Goedereede; Cillessen, Nillessen en Sillessen in Groesbeek; Beentjes, Zonneveld en Welboren in Heemsker en Castricum; Heeren, Roks en Koevoets in Rucphen; Berrevoets, Van der Wekken en Kik in Schouwen-Duiveland; Kraaijeveld, Koppelaar en Van Heteren in Sliedrecht; Dunnink, Compagner en Bloemert in Staphorst; Romkes, Hakvoort en Koffeman in Urk; Poels, Philipsen en Rongen in Venray; Potze, Meendering en Stanneveld in Vlagtwedde; Paap, Koper en Zwemmer in Zandvoort. Het zal niet verbazen dat veel van deze inheemse namen ondanks of juist dankzij hun concentratie op één plaats meer dan gemiddeld in aantal

naamdragers zijn gestegen. De bevolkingsgroei in deze plaatsen is navenant. Met Urk onder de loep vinden we een verklaring als we bij Wikipedia lezen dat het een bijzonder kerkelijke gemeente en hechte gemeenschap is met een sterk groeiende bevolking, voornamelijk door de natuurlijke aanwas. Het bijvoeglijk naamwoord 'inheems' hierboven kan overigens tussen aanhalingstekens worden geplaatst, omdat het merendeel van deze namen elders is ontstaan. Genealogisch is er bijvoorbeeld bij de kernnaam Beentjes in Heemsker-Castricum één voorouder aan te wijzen die de naam (in een andere naamvorm: Beencken) uit Duitsland heeft meegebracht. Verschillende namen uit zulke vruchtbare plaatsen in de regio zijn in aantal zelfs verdubbeld of verdrievoudigd. Op het platteland heb je de ruimte, zou je hieruit kunnen opmaken. Maar dat kun je toch niet zeggen van de behuizing in de vissersdorpen en evenmin met betrekking tot de huisjes waar de keuterboertjes en dagloners het mee moesten doen in agrarische streken. We kunnen constateren dat deze uitzonderlijke namen, die kenmerkend zijn voor meer op zichzelf staande gemeenschappen, het goed doen. Het is hier echter niet de plek om dieper in te gaan op sociaal geografisch en demografisch onderzoek ter

verklaring. Ik beperk me in dit artikel ter illustratie verder tot de naamkundige behandeling van enkele van zulke royaal voortspuitende namen.

Swinkels en Zwinkels

In de eerste plaats een tweetal verwante namen die zich in twee afzonderlijke regio's manifesteren: Swinkels en Zwinkels. De familienaam Swinkels is in aantal verdubbeld; de verspreidingskaart in de familienamenbank laat zien dat deze naam weliswaar in grote delen van het land voorkomt, maar toch sterk geconcentreerd is in de Peelstreek, in de omgeving van Helmond en Venray. De familienaam Swinkels bestaat uit Winkel met een s ervoor en erachter. De s ervoor staat voor 'des' zoals de 's' in de plaatsnaam 's-Hertogenbosch. De slot-s is een genitief-s die er in deze constructie bij hoort. Vergelijk Smulders: des mulders, '(zoon) van de molenaar'. Een constructie die we vooral bij een aantal Oost-Brabantse en Limburgse namen aantreffen. Swinkels is dus 'des Winkels, van de Winkel'. De eerste naamdragers woonden op een plek die als Winkel bekendstond. In de omgeving van de Peel dient bijvoorbeeld het toponiem Winkelstraat zich aan, de naam van een straat en buurtschap gelegen in een hoek van de Mierloseweg tussen Mierlo en Lierop. Nee, deze straat heet niet zo omdat het zo'n gezellige winkelstraat is geweest, maar omdat hij in een hoek is gelegen. Winkel is een ander woord voor hoek. Uit genealogisch onderzoek blijkt echter dat het gaat om een toponiem dat in de archieven is verstoep. Zestiende-eeuwse voorouders van de familie Swinkels, destijds Swi(j)nkels of 's Winckels geschreven, woonden op 't Swi(j)ncel te Gerwen, ook wel hoeve de Gansewinkel genoemd: hoek met ganzen.

Voortvarend zwermden de nakomelingen over de omgeving uit. Takken nestelden zich in de driehoek Lieshout, Beek en Aarle. Naar het schijnt beruchte dorpen waar onverbeterlijke lieden huisden.



In de achttiende eeuw legde een Lieshoutse tak van het geslacht Swinkels de basis voor een bierbrouwerij die heden ten dage nog steeds een familiebedrijf is dat nu de bedrijfsnaam Swinkels Family Brewers heeft gekregen. Part. coll.

Tientallen namen klinken plaatselijk vertrouwd

In het bekende negentiende-eeuwse *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden* van Van der Aa treft men dit spottend in dialect aan: 'Lushout zonder dieven / Beeck sonder moirdenaers / en Aerle sonder hoeren / dan sal de weerelt niet lang meer doeren.' Zulke volksrijmen zijn ongetwijfeld gecomponeerd in naburige gemeenschappen die op zijn minst een even kwalijke reputatie hadden. De familie Swinkels heeft zich er in ieder geval niets aan gelegen laten liggen. In de achttiende eeuw legde een Lieshoutse tak de basis voor een bierbrouwerij die heden ten dage nog steeds een familiebedrijf is dat nu de bedrijfsnaam Swinkels Family Brewers heeft gekregen, maar wereldwijd bekend is geworden als het biermerk Bavaria. Dat de familie trots is op haar wortels blijkt verder uit de productie van het label Swinckels met archaische ck-spelling. Vergelijken we de groei van de naam Swinkels in het eigen kerngebied dan is het misschien verrassend om te constateren dat Swinkels in het Peelgebied inclusief Eindhoven juist daar een brave gemiddelde toenamefactor van 1,5 heeft tussen 1947 en 2007. Met de export van Bavaria uit de eigen regio hebben familietakken Swinkels wellicht ook hun vleugels uitgeslagen. Nu woont iets meer dan de helft in de regio Oost-Brabant en Noord-Limburg; bij de volkstelling van 1947 was dat nog 65 procent.

De naam Zwinkels met een z komt minder voor dan Swinkels met een s, maar deze naamvorm laat een sterker contrast zien tussen het aantal naamdragers in 1947 en 2007. Zwinkels is met de factor 3,2 toegenomen van 375 naar 1200, tweemaal het gemiddelde. Zwinkels is een echte kernnaam in het Westland. Aldaar in 1947 in de gemeenten Naaldwijk, Wateringen, Monster, De Lier en 's-Gravenzande bij elkaar 310, in 2007 tezamen in de gemeente Westland 687. Een spoor ver genoeg terug heb ik nog niet kunnen vinden, maar we kunnen veronderstellen dat de naam Zwinkels gelieerd is aan Swinkels. Dat wil zeggen dat vermoedelijk ook een voorzaat Zwinkels afkomstig is uit het Peelgebied waar de naamvorm Swinkels vandaan komt. Het voorvoegsel 's dat in familienamen kenmerkend is voor Oost-Brabant en Limburg zie je niet in Zuid-Holland. Dat de s van Swinkels in het westen een z is geworden is niet zo gek, want men was met de



Ansichtkaart begin twintigste eeuw. Vandaag de dag dragen meer dan tweehonderd Nederlanders de familienaam Awater. Hun voorouder was Heinrich Awater, een achttiende-eeuwse migrant. Het toponiem Awater of Awasser kan men in Noordrijn-Westfalen bij Herste in Kreis Höxter vinden, alwaar de waterloop op de moderne kaart de Aa wordt genoemd, stromend door het Aatal. Part. coll.

functie van het voorvoegsel en de betekenis van deze naam niet meer bekend. Overigens zie je ook in Gerwen en omstreken in de achttiende eeuw wel noteringen in doop-, trouw- en begraafboeken met een z. En in Uden, juist ten noorden van dit kerngebied, zijn er meer Zwinkels dan Swinkels.

Awater

Ten slotte nog een voorbeeld van zo'n regionaal of lokaal goed uit de kluiten gewassen familie: Awater. Deze naam is overigens niet zo veel voorkomend dat hij met een bepaalde plaats of regio vereenzelvd wordt. We kennen hem vooral van het befaamde gedicht 'Awater' van Martinus Nijhoff. De dichter heeft bij de naamgeving van zijn reisgenoot in het gedicht dankbaar gebruikgemaakt van de associaties die deze naam bij hem teweegbrachten. Het is voor de hand liggend om Awater te splitsen in a + water. A betekent ook 'waterloop'; er staat dubbelop 'water-water'. Er zou een Awater gelokaliseerd moeten worden waaraan de familienaam is ontleend. De familienaam Awater is in Ubbergen en omgeving geconcentreerd. Het spoor van de eerste naamdrager aan deze kant van de hedendaagse Duitse grens gaat echter tot in de achttiende eeuw terug naar het dorp Warbeyen gelegen tussen Emmerich en Kleve. Daar gaat de stamboom terug tot Theodor Awater (Warbeyen ca. 1650-1702). Een toponiem Awater of Awasser kan men in Noordrijn-Westfalen bij Herste in Kreis Höxter vinden, alwaar de waterloop

op de moderne kaart de Aa wordt genoemd, stromend door het Aatal. Uit de samenstelling Awater of Awasser ('water' is de Nederduitse woordvorm voor het algemeen Duitse woord Wasser) kan men opmaken dat Aa een eigennaam is geworden waarna men de betekenis 'waterloop' niet meer besefte. We zien bij de familienaam Awater dat meer dan tweehonderd hedendaagse naamdragers te herleiden zijn tot een enkele achttiende-eeuwse migrant, ene Heinrich Awater die aan deze kant van de grens Hendrik werd genoemd. Het aantal Nederlanders met deze naam is in zestig jaar verdubbeld. In Duitsland leeft evenwel ook nog een aantal naamdragers. •

Leendert Brouwer is naamkundige bij CBC|Centrum voor familiegeschiedenis. Onlangs vertelde hij in de eerste aflevering van 'De Grote Vragen Podcast', gemaakt door de *Volkskrant*, over het fenomeen uitstervende namen. De podcast is te beluisteren via cbg.nl/actueel/cbg-naamexpert-podcast-volkskrant